

računalni program (isprva u dBase IIIplus, potom u MS Access i na koncu u MS Visual Basic). Kroz taj su ga računalni put vodili i bili mu suradnici Marko Tadić, Eva Kuruc, Krunoslav Barišić i Kristijan Bahun.

Čvrsto vjerujemo da će ova baza podataka pripomoći boljem i bržem pregledavanju, proučavanju i vrednovanju *svetomjesticopisa* Hrvatske i susjednih područja, odnosno pridonijeti toliko nužnim interdisciplinarnim istraživanjima naše bogate duhovne i crkvene povijesti pogotovo kad se ima na pameti da je u njezinu izradu uloženo preko trideset godina terenskog rada i isto toliko godina istraživanja arhivskih vrela i proučavanja literature.

Tomislav GALOVIĆ

Sinteza europskoga srednjovjekovlja iz hrvatskoga pera

Ivo Goldstein – Borislav Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Zagreb: Novi Liber, (Historiae, knjiga 7), 2006, 535 str.

Knjiga sveučilišnih profesora **Ive Goldsteina** i **Borislava Grgina** „*Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*“ „prvi je sustavan i cjelovit pregled povijesti europskog i mediteranskog prostora od 4. do kraja 15. stoljeća koji su napisali hrvatski autori“ (T. Raukar). Znanstveno recentna, pregledno prezentirana i stilski vrlo jasna, pravovaljani je autorski odgovor na izazove bolonjskoga procesa u nastavi iz predmeta „Europske i svjetske povijesti u srednjem vijeku“ jer u 15 poglavlja prati jedan semestar od 15 tjedana.

Krenuvši iz sredozemnog bazena, fokusa europske civilizacije, autori su vrlo promptno uspjeli prenijeti europsko ime i civilizaciju iza uvriježenih limesa antike. Europsko su srednjovjekovlje protegnuli na Zapad do britanskih otoka i vikinških podviga na Atlantiku, na Sjever do normanskih gradilišta drakara u Skandinaviji, na Istok do slavenskih povijesnih prapostojbina i na Jug do islamske kolijevke i njihova srednjovjekovnog prostora.

Nakon uvodnoga upita „što je to srednji vijek?“ (str. 11-12), autori su istražili nesigurni i dekadentni „rimski svijet u 4. stoljeću“. Riječ je o društvu koje se zbog političkih neprilika našlo u civilizacijskoj krizi i duševnoj apatiji bezvoljnoj za očuvanjem političkih, gospodarskih, kulturnih tekovina rimske civilizacije (str. 13-34). Gubitak političke i ekonomske sigurnosti najviše je pogodovao kršćanskoj vjeri koja se nezaustavljivo širila od vladavine Konstantina Velikoga postavši u konačnici najživotnijim elementom rimske civilizacije. Drugo je poglavlje popratilo stihijsko „propadanje rimskoga svijeta na Zapadu“ pod prividnim pritiskom brojnih barbarskih germanskih naroda: Alamana, Vandala, Burgunda, Vizigota, Ostrogota, Franaka i Langobarda (str. 35-86). U naslijeđu su Zapada ipak ostali rimski gradovi, sustav „villa“, rimsko pravo, latinska pismenost i, nadasve, Crkva koja je na kormilo željenoga europskog jedinstva postavila Franke, „najdalje“ rimske susjede i od svih germanskih naroda „najbolje“ promicatelje katoličke vjeroispovijesti.

Istok je na svom teritoriju, za razliku od Zapada, pretrpio manje civilizacijskih udara, ponajprije zahvaljujući očuvanju kasnoantičke trgovine i gradske privrede a tek potom zahvaljujući geografskim barijerama koje su uz neosvojive trostruke carigradske zidine

štitile Istočno Rimsko Carstvo od uzavrelih naroda europskoga Sjevera i Istoka. No jedinstveno se Carstvo nije moglo uspostaviti unatoč volji careva 6. stoljeća da uspostave vlast na Zapadu. Nakon Justinijanova pokušaja u sredozemnom bazenu da uspostavi „Romaniju“, primirio se od početka 7. stoljeća „rimski orao“ u srednjovjekovnim grčkim granicama Bizantskoga Carstva. Istočni se Rim „preobrazio“, dakle, u Bizant (str. 87-106). Tomu je svakako pogodovalo monofizitsko raspoloženje bliskoistočnih i sjevernoafričkih provincija, helenističko naslijeđe, ali i pojava arapske sile koja je u kratkom roku tijekom 7. stoljeća zavlada bez prevelikog otpora svim rubnim zemljama južnog Sredozemlja.

Od heretičkoga je germanskog (arijanskog) nasrtaja spas katoličanstvu pristigao iz poprilične europske periferije. Franačko Kraljevstvo je zbog pravovaljane kršćanske ispovijesti jedino od barbarskih germanskih država bilo po volji i papi i Rimskoj crkvi, pa ih je u 8. stoljeću vojno i spašavalo. Budući da se Franci nalaze u temelju njemačkoga, nizozemskoga, belgijskoga i francuskoga nacionalnog identiteta, gotovo je bilo za očekivati da će se i u kontekstu njihova okršaja s islamom u 8. stoljeću pojaviti najstariji zapis imena Europljanin u europskoj povijesti. To se naravno i dogodilo bitkom kod Poitiersa 732. godine. Franačko je Kraljevstvo (od 800. godine Carstvo) postalo vječni europski ideal u „pokušajima obnove“ europske državne jedinstvenosti u areni država i carstava, a Karlo Veliki najčešći je prizivani rodonačelnik europskoga jedinstva do dana današnjega (str. 107-130). Indikativno je da se „propast Karolinškog Carstva“ odvijala u svađi bratskih naroda Francuza i Nijemaca te u apokaliptičnim normanskim i mađarskim provalama, pljačkama i ubijanjima (str. 131-170). Takvo se duševno i materijalno stanje formuliralo u nešto kasnijoj frazi „tamna vremena“, kojom se obilježava razdoblje europske povijesti 10. stoljeća. Tamna su se vremena uspjela „premostiti“ raznolikim civilizacijskim zalaganjem triju različitih sustava: Bizantskim Carstvom makedonske dinastije, Abasidskim Kalifatom perzijskog identiteta i Svetim Rimskim Carstvom Njemačkog Naroda saske dinastije (str. 171-200).

„Oporavak Zapada“ u sferama javnoga i privatnoga života dobrim je dijelom rezultat sveprisutnosti Rimske kurije u europskom političkom životu i reformskih zalaganja benediktinske kongregacije iz Clunyja (str. 201-236). Od milenijske je godine duhovni „oporavak“ Europe – zahvaljujući clunyjevcima, reformatorskim (grgurovskim) papama, pokretima Božjeg mira i primirja, romanici i boljoj prehrani – polagano nagonio Europljanina da korakne k Bliskom istoku kako bi s papinim blagoslovom i pomnjom potpunog oprosta svih svojih grijeha slobodno hodočastio u najsvetiju crkvu srednjovjekovnog kršćanstva, u Crkvu svetoga Groba, koju su držali muslimanski barbari i „heretici“ (str. 237-278). Europa je od kraja 11. stoljeća, uz pomoć feudalizma i etničkih kraljevstava poput Engleske i Francuske, započela proces jačanja vrha feudalne piramide, seniora i njegovih vazala, koji će svoj zenit dočekati u apsolutističkim državama tijekom ranoga novog vijeka (str. 279-292).

U jeku križarskih ratova u Svetoj su Zemlji pape, na tragu grgurovskih reforma, nastojale sačuvati teško izbornu pobjedu nad svjetovnjačkom investiturom i vodeću političku poziciju u Europi. No nakon Inocenta III., najvećega pape srednjeg vijeka, Papinska Država polagano je gubila europsko prvenstvo, bez obzira što je tijekom 13. stoljeća osnovala svoje ključne institucije: Rimsku kuriju i Srednjovjekovnu inkviziciju te potaknula prosjačke redove dominikance i franjevce da se nametnu u vodstvu duhovnoga i intelektualnoga života Europe (str. 293-320). Premda je kršćanska Europa kroniološki gledano potpuno poražena u Svetoj Zemlji, dugoročno su križarski ratovi pomogli Europi da se otvori slobodnom

razgovoru o dogmama, prijevodu i usvajanju „zabranjenih“ znanja drugih civilizacija te bavljenju prirodnim znanostima. Za razliku od Europe, islamski je svijet izvojevao, kratkoročno gledajući, pobjedu na bojnopolju, ali se od kasnog srednjovjekovlja totalno zatvorio u svoj svijet teško dopuštajući, ponekad do dana današnjega, neislamsku inovativnost u neku od sfera svoga života. Kršćanska je Zapadna Europa u križarskim ratovima najviše pak izgubila s Četvrtim križarskim ratom jer je zauzećem Carigrada početkom 13. stoljeća zauvijek izgubila povjerenje pravoslavnih naroda istoka Europe.

Nakon križarskog „neuspjeha“, Zapadna se Europa okreće sebi, daljnjem „otkrivanju“ i „širenju kršćanske Europe“ prema sjeveru – prema Baltiku i Skandinaviji – te civilizacijskom integriranju Srednje Europe (str. 321-338). U ovom se poglavlju poopširno susrećemo s istočnim ruskim prostranstvom u srednjem vijeku te s mongolskim pritiskom i vladavinom istočnom Europom. Posebno je tijekom 13. stoljeća pojačan angažman državnica rekonkviste za nizinskim muslimanskim prostorima Španjolske.

Od 13. je stoljeća Zapadnu Europu zahvatio val „uspona svjetovnih institucija i novih društvenih grupa“ (str. 339-368). On, doduše, prati u stopu Katoličku crkvu, ali se sa sveprisutnim ekonomskim prosperitetom polagano „odmeće“ u drukčijem smjeru. Uzorom će, naime, ubrzo postati vladar, odnosno jaka država koja štiti sve svoje podložnike omogućavajući im maksimalnu zaštitu i prosperitet. I dok je sjeverna Italija krenula smjerom stvaranja moćnoga građanina u republički orijentiranim državicama, u Zapadnoj se Europi – napose u Francuskoj i Engleskoj – izbalansirao sloj moćnika u neposrednoj blizini vladara koji je na čelu države ogromnoga teritorijalnog prostranstva. Njemu se toliko vjeruje da on od „vremena katedrala“ u polaganom hodu preuzima pokroviteljstvo nad institucijama koje su dotad neupitno bile u rukama Crkve (umjetnost, znanost, sveučilišta). Francuska je u 14. stoljeću otišla u tome najdalje u Europi oduzevši gotovo u cijelosti „prvenstvo Crkve“ (str. 369-394). Papinstvo je u avignonskom „sužanjstvu“, a kardinalski je zbor u gotovo stopostotnom francuskom sastavu. Katolička crkva bila je pred ponovnim raskolom zbog dvojice ili trojice istovremenih papa. Stoga je prividna pobjeda koncilijarističkog pokreta koji je tijekom 15. stoljeća nastojao u potpunosti kontrolirati loše, kompromitirajuće i renesansne pape samo odgodio neminovnost raskola Katoličke crkve koja se početkom 16. stoljeća razdvojila na dva mentalitetna dijela: mediteransko-katolički i germansko-protestantski dio. No ni „svjetovno vodstvo“ koje je od 14. stoljeća preuzelo prvenstvo u Europi nije doživjelo neki značajniji uspjeh (str. 395-462). Opterećeno dugogodišnjim ratovima, kugama i ostalim dugotrajnim boleštinama, crnom smrću koja je gotovo prepolovila stanovništvo Europe, nepoštivanjem različitosti, pojavom novih „apokaliptičkih jahača“ Osmanlija i nestankom Bizanta – stvarala se klima koja će pogodovati na neki način grčevitoj potrazi novoga životnog prostora. I dok je Italija kao najjača kulturna silnica Sredozemlja svoju „društvenu krizu“ „rješavala“ traganjem po dalekoj antičkoj prošlosti – ostavivši pritom sjajna umjetnička i građevinska rješenja koja su za stoljeća unaprijed bila uzorom raznoraznim zanesenjacima, literatima i umjetnicima – Zapadna je Europa na tragu svoje neposredne prošlosti i opterećena dugotrajnim građanskim i međuetničkim ratovima vidjela „rješenje“ u jakom vladaru i postojanoj dinastiji, što će je neminovno u skoroj budućnosti odvesti u državnu beskrupuloznost, apsolutistički sustav i u još krvavije ratove (str. 463-482).

U šesnaestom su poglavlju knjige doneseni „dodaci“ s izabranom bibliografijom srednjovjekovnih izvora, enciklopedijskih natuknica i najrelevantnijih monografija (str. 483-485). U nastavku „dodataka“ autorima se pridružio asistent **Hrvoje Gračanin** koji

je ovu sjajnu knjigu oplemenio kompletnim „popisima srednjovjekovnih vladara i crkvenih velikodostojnika“ svih europskih i svjetskih država (str. 486-514). Osamnaest karata i više od pedeset raznovrsnih slika, koji se s vrsnim tekstom međusobno prožimaju u knjizi „*Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*“, snažno će pojačati svačiji imaginarij srednjovjekovnoga svijeta. Učenju će pritom svakako pomoći pridodani „rječnik“ uobičajenih srednjovjekovnih forma (str. 515-519) kao i „kazalo osobnih imena i zemljopisnih pojmova“ (str. 520-533). Na kraju se nalaze životopisi obojice autora (str. 534-535).

Što na koncu napisati? Dovoljno će govoriti konstatacija da smo Goldsteinovom i Grginovom knjigom „*Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*“ konačno dobili jednu cjelovitu sintezu europskoga srednjovjekovlja napisanu iz hrvatske perspektive. Posao vrijedan divljenja!

Ivan BOTICA

Vrijedno svjedočanstvo o internaciji netalijana u logore u fašističkoj Italiji

Carlo Spartaco Capogreco, *Mussolinijevi logori. Internacija civila u fašističkoj Italiji (1940.-1943.)*, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.

Knjiga *Mussolinijevi logori. Internacija civila u fašističkoj Italiji (1940.-1943.)* talijanskog povjesničara Carla Spartaca Capogreca izašla je u Zagrebu potkraj 2006. u izdanju Golden-marketinga – Tehničke knjige, a u prijevodu dr. sc. Maria Šikića. Izdavanje ovog višestruko vrijednog djela bio je odličan potez te renomirane izdavačke kuće. Knjiga je hrvatskim čitateljima ponuđena u pravom trenutku, u vrijeme kada, nažalost, stižu uznemirujuće političke poruke dijela naših prekomorskih susjeda kojima se na neki način pokušava revidirati i ne tako davna povijest. Mussolinijevi logori u Hrvatskoj i nisu nova tema, nisu nepoznanica. Možda se ovdje o njima zna više nego u samoj Italiji. Ona je baš stoga i važna. Ona talijanske čitatelje poziva da se suoče s dijelom svoje povijesti i da prihvate činjenicu kako su i u njihovo ime počinjeni zločini. Opisuje im zorno odnos fašističkih vlasti prema nepoćudnima: Romima, Židovima, Hrvatima i Slovencima, odnosno Slavenima, jer su za fašističku politiku oni bili samo to: bijedni, zaostali, nevrjedniji Slaveni-slavi. Hrvatskom čitatelju knjiga će također biti vrijedan izvor podataka, obiteljima stradalih i preživjelim stradalnicima i daleko više od toga. Možda je jednim dijelom i zadovoljština zbog priznanja njihovih patnji.

Pri proučavanju fašističke internacije civila kao i života u logorima, Capogreco se prvenstveno oslanjao na izvore, poglavito arhivske. Pregledao je građu iz mogućih arhiva u Italiji, ali konzultirao se i s određenim specijaliziranim arhivima, kao što su arhiv Međunarodnog odbora Crvenog križa u Ženevi, Instituta za novije zgodovino u Ljubljani, Jevrejskog instituta u Beogradu, Narodnog muzeja u Zadru te Županijskog muzeja u Šibeniku. Unatoč tomu što je najviše radio na konvencionalnim izvorima, sam autor ističe

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 39

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 FF press

ZAGREB 2007.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 39

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2007. godine

Naklada

400 primjeraka

